

6. ОСВІТЯНСЬКІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК [330.123.6:377] (477)

Здобувач О.В. Босак¹ – Інститут регіональних досліджень НАН України Львівського інституту банківської справи УБС НБУ

ПОНЯТТЯ "ПОСЛУГА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ" В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ МОДЕЛІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Проаналізовано трактування терміну "освітня послуга" в умовах формування економіки знань. Запропоновано авторське визначення соціально-економічної сутності поняття "послуга професійної освіти", розкрито її характерні ознаки. Розглянуто просторову модель відносин в освіті та проаналізовано механізми функціонування освітньої системи.

Ключові слова: освітня послуга, послуга професійної освіти, освіта, освітня програма, освітній продукт.

Competitor O.V. Bosak – Institute of regional researches of NAS of Ukraine of the L'viv institute of banking of Management of banking of NBU

A concept is a "favour of trade education" in the conditions of becoming of model of continuous education

The interpretation of term "educational service" have analyzed in conditions of forming economics knowledge. Author's definition of social-economic substance have offered a definition "service of professional education" and her typical characteristics have revealed. It have considered a spacious model of relations in education and a mechanisms of a function educational system have analyzed. A precise delimit of definitions "educational service", "educational program", "educational product" and other have pointed.

Keywords: educational service, service of professional education, education, educational program, educational product.

Вступ. Професійна освіта є однією з найважливіших підсистем соціальної сфери держави, яка забезпечує процес одержання особою систематизованих знань, умінь і навичок з метою їх ефективного використання в повсякденній і професійній діяльності. У вітчизняних економічних дослідженнях насамперед розглядаються питання фінансування професійної освіти, реформування її організаційно-економічного механізму, підготовки кваліфікованих кадрів за певними напрямками, створення регіональних освітніх комплексів, розвитку недержавної вищої освіти. Водночас трансформації, що відбуваються в суспільстві та економіці України, зумовлюють необхідність вивчення низки проблем розвитку освіти, які є малодослідженими на цей час, а саме: доступність професійної освіти для різних верств населення; роль навчальних закладів як центрів програмування регіонального розвитку та чинника підвищення доступності освіти для жителів регіону.

¹ Наук. керівник: проф. В.І. Куценко, д-р екон. наук – Інститут регіональних досліджень НАН України Львівського інституту банківської справи УБС НБУ

Постановка проблеми. Швидке зростання ролі професійної освіти обумовило появу численних наукових досліджень цієї проблематики. Аналіз механізмів функціонування освітньої системи вказує на двоїстий характер поняття "освіта": освіта як діяльність – освітній процес; освіта як результат – освітня послуга. Існує необхідність впорядкування понятійно-категоріального апарату, що використовується у вітчизняних нормативно-правових актах, де відсутнє чітке розмежування понять "освітня послуга", "освітня програма", "освітній продукт" та ін.

Існує необхідність впорядкування понятійно-категоріального апарату, що використовується у вітчизняних нормативно-правових актах, де відсутнє чітке розмежування понять "освітня послуга", "освітня програма", "освітній продукт" та ін. Освітню програму доцільно трактувати як комплекс послуг, спрямований на зміну освітнього рівня та/або професійну підготовку споживача, забезпечений відповідними ресурсами (управлінськими, кадровими, методичними, матеріальними тощо), або ж використовувати термін "освітній продукт", який за своїм змістом є ширшим поняттям і охоплює як окремі послуги, так і освітні програми, в тому числі оформлені на матеріальних носіях.

Аналіз досліджень та публікацій дають підстави стверджувати, що в наукових дослідженнях існують різноманітні підходи до визначення понять "освітня послуга" чи "послуга освіти" [3, с. 21]. Треба зазначити, що в деяких публікаціях освітня послуга асоціюється винятково з платним навчанням. Згаданий підхід не відображає суті послуги як сукупності дій щодо задоволення певних потреб, а враховує лише один із багатьох аспектів процесу створення та споживання послуги – джерела її оплати [9, с. 43-44].

Отже, метою статті є дослідити соціально-економічну сутність понять "послуга професійної освіти" в умовах становлення моделі неперервної освіти.

Виклад основного матеріалу. У численних вітчизняних наукових дослідженнях [1, 2, 4, 5], поняття "*послуга*" трактується як результат діяльності підприємств (установ, організацій), що не набуває матеріально-речової форми, та бере участь у процесі матеріального виробництва, або ж кінцевому (як індивідуальному, так і груповому) споживанні, пов'язаному з формуванням особистості чи матеріальних умов її побуту. Послуга має низку характеристик, які відрізняють її від матеріального виробництва, а саме: здебільшого збіг стадій виробництва та споживання, наявність безпосереднього контакту зі споживачем, орієнтація на індивідуального споживача або суспільство загалом, локальність споживання через неможливість транспортування і нагромадження. Такий підхід значною мірою відображає позиції і зарубіжних дослідників.

Проте варто відзначити, що з розвитком нових комунікаційних технологій деякі з перелічених характеристик стають доволі умовними. Це спричинило появу останніми роками нового витка дискусій щодо економічної сутності послуги. Таким чином, послуга – це особлива категорія продукції, яка завжди передбачає створення для споживача певних сприятливих умов, причому не тільки на завершення, але й у процесі взаємодії.

Логіка згаданих стандартів вказує на двоїстість поняття "освіта": 1) освіта як діяльність – освітній процес; 2) освіта як результат – освітня пос-

луга. У наукових дослідженнях існують різноманітні підходи до визначення понять "освітня послуга".

Для системного розгляду поняття "освітня послуга" доцільно використати об'ємно-просторову модель відносин в освіті, яку в найпростішому вигляді подано на рис. 1. Окремі вектори моделі відображають: суспільні відносини, що характеризують навчальний процес (1-2-3); суспільні відносини, пов'язані з фінансуванням (1-2-4); відносини, що характеризують соціальне забезпечення учнів чи студентів (1-3-4); ринкові відносини в системі освіти (2-3-4). Незважаючи на те, що модель абстрагується від багатьох аспектів діяльності (наприклад, передбачає однорівневність відносин усіх учасників, хоча на практиці вони є багаторівневними, причому кожен рівень можна розглядати як окрему підсистему), модель ілюструє основні напрями взаємодії суб'єктів процесу виробництва, розподілу та споживання послуг.

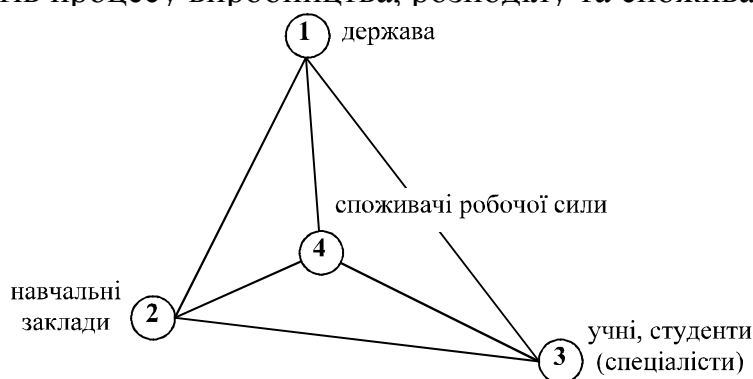

Рис. 1.
Модель відносин
у системі освіти

Виходячи з моделі, *освітню послугу* ми розглядаємо як кінцевий результат дій, спрямованих на задоволення очікуваних і неочікуваних потреб споживачів з урахуванням вимог освітніх стандартів, охоплюючи весь комплекс заходів щодо створення сприятливих умов для споживання послуги різними категоріями споживачів. У повсякденному житті людина тією чи іншою мірою відчуває потребу в знаннях. Ця потреба приймає специфічну форму у вигляді прагнення здобути освіту, що може бути задоволене виробником відповідних послуг. При цьому споживач задовольняє як очікувані, так і неочікувані (які виникли у процесі навчання, наприклад, виходячи з необхідності засвоєння додаткових знань згідно з освітніми стандартами) потреби. Таким чином, поняття "освітня послуга" містить у собі складові, передбачені міжнародними стандартами ISO 9000:2000 щодо визначення "послуги", а також елементи, характерні саме для освітньої сфери. Проте варто відзначити, що з розвитком нових комунікаційних технологій деякі з перелічених характеристик стають доволі умовними. Це спричинило появу в останні роки нового витка дискусій щодо економічної сутності послуги.

Отже, опираючись на вітчизняні і міжнародні підходи до визначення структури освітньої системи, професійна освіта об'єднує види діяльності, які забезпечують здобуття громадянами професії відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей за освітньо-кваліфікаційними рівнями кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр, а також перепідготовку, підвищення професійної кваліфікації та наукову кваліфікацію. За своєю структурою вона об'єднує професійно-технічну, вищу, післядипломну

освіту, аспірантуру, докторантуру, а також окремі спеціалізовані курси. Відповідно, під *послугою професійної освіти* треба розуміти кінцевий результат дій, спрямованих на задоволення очікуваних і неочікуваних потреб споживачів у сфері підготовки до професійної діяльності, включаючи весь комплекс заходів щодо створення сприятливих умов для споживання послуги з урахуванням вимог освітніх стандартів. Зазначимо, що послуга професійної освіти містить у собі декілька компонент: професійну, зорієнтовану на потреби ринку праці та пов'язану з відтворенням робочої сили; соціальну, завданням якої є задоволення потреб суспільного розвитку; соціально-культурну компоненту, спрямовану на задоволення потреб окремого індивіда.

Частина послуг професійної освіти є ринковими, тобто реалізується за економічно значущими (ринковими) цінами. Іншу частину утворюють неринкові послуги, які надаються державними, або ж некомерційними установами й організаціями за цінами, що не мають економічного значення, з метою задоволення індивідуальних потреб домашніх господарств і колективних потреб суспільства загалом. Вартість неринкових послуг як у виробництві, так і у споживанні, оцінюється за собівартістю. За своїм змістом ця вартість повинна містити суму вартостей послуг зі здійснення освітнього процесу, його матеріально-технічному забезпеченню та утриманню інфраструктури згідно з діючими будівельними і санітарними нормами. У професійній освіті трапляється поєднання ринкового та неринкового підходів до ціноутворення, коли частина випуску послуг дотується з різних джерел, у зв'язку з чим ринковий випуск доповнюється величиною компенсаційних виплат. Для відображення особливостей процесу доступу споживача до тих чи інших послуг часто використовуються поняття "платне" та "безкоштовне навчання". Під платним навчанням розуміють офіційне зарахування у навчальний заклад і перебування в ньому з повним відшкодуванням витрат на навчання, що здійснюється безпосередньо учнями (студентами), їхніми сім'ями або підприємствами. Під безкоштовним навчанням розуміють фінансування навчання за рахунок бюджетних коштів [8, с. 47-50].

Результат послуги професійної освіти одночасно використовують споживачі різних категорій – сам індивід, підприємства-роботодавці, суспільство загалом. Відповідно учасниками процесу купівлі-продажу послуги можуть виступати: навчальний заклад, студент, роботодавець, інша юридична чи фізична особа, держава. Враховуючи це, на думку низки дослідників неринкові послуги професійної освіти належать до категорії "суспільних благ (товарів)". Говорячи про послуги професійної освіти як про суспільний товар, варто відзначити, що їх споживання здійснюється колективно, однак при цьому доступ до споживання одержують не всі бажаючі, відповідно принцип "неможливості виключення зі споживання" не виконується. Таким чином, послуги професійної освіти мають особливості як суспільних, так і приватних товарів і можуть бути віднесені до проміжного типу послуг, або так званих "квазісуспільних благ". Під цим терміном розуміються товари, які за своєю природою й призначенню не належать до суспільних, але забезпечують такі великі вигоди переливу капіталу, що уряд заохочує їхнє виробництво з метою не допустити виникнення дефіциту фінансових ресурсів [7, с. 18-23].

Треба відзначити, що виробники послуг професійної освіти, зазвичай, пропонують не окремі послуги, а їх сукупність – освітню програму. Останні можна класифікувати за низкою ознак:

- рівнем освіти (довузівські, бакалаврські, магістерські, аспірантські, професійної перепідготовки, підвищення кваліфікації та ін.);
- орієнтацією на певну спеціальність;
- формою навчання (денні, вечірні, заочні, дистанційні, екстернат тощо);
- методами навчання (традиційні, програми проблемного навчання й ін.);
- тривалістю навчання (довготривалі, наприклад, навчання у вузі; середньотривалі, наприклад, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів; короткотривалі, наприклад, окремі курси, лекції, тренінги тощо);
- наявністю додаткових компонентів, коли для досягнення цілі не достатньо лише ресурсів одного навчального.

Проте у вітчизняній практиці проявляється певне нерозуміння того, що ж реально є продуктом діяльності навчального закладу: освітня програма чи освітня послуга. Згідно з Законом України "Про вищу освіту", "освітньо-професійна програма підготовки визначає нормативний термін і нормативну частину змісту навчання за певним напрямом або спеціальністю відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, встановлює вимоги до змісту, обсягу та рівня освіти й професійної підготовки фахівця", тоді як під освітньою послугою розуміють "результат... процесу засвоєння змісту навчання". Реалізація освітньої програми (відзначимо, що навчальні заклади не обов'язково реалізують навчальні програми, розроблені власними силами) передбачає надання педагогічної допомоги в процесі освоєння її змісту, створення умов, за яких особа засвоїть мінімально необхідний обсяг знань, тобто надання власне освітньої послуги. Так, О.В. Сагінова вважає, що "саме освітня послуга є родовим поняттям стосовно до окремих освітніх послуг і освітніх програм. А з точки зору конкретної освітньої установи, її діяльність ґрунтується на пропозиції сукупності різних освітніх послуг і продуктів, основою якої є певні освітні програми" [6, с. 50]. Враховуюче сказане, доцільно: або трактувати освітню програму як комплекс послуг, спрямований на зміну освітнього рівня та/або професійну підготовку споживача, забезпечений відповідними ресурсами (управлінськими, кадровими, методичними, матеріальними тощо); або використовувати термін "освітній продукт", який за своїм змістом є ширшим поняттям і включає як окремі послуги, так і освітні програми.

Висновки дослідження. Отже, здобуття освіти можна розглядати як процес створення, реалізації та споживання особливої продукції – освітньої послуги. Поява конкуренції між освітніми установами обумовила розвиток ринку послуг професійної освіти як сукупності широкого спектра відносин стосовно задоволення наявної та формування перспективної потреби у відповідних послугах. Послуга професійної освіти – це кінцевий результат дій, спрямованих на задоволення очікуваних і неочікуваних потреб споживачів у сфері підготовки до професійної діяльності, охоплюючи весь комплекс заходів щодо створення сприятливих умов для споживання послуги з урахуванням вимог освітніх стандартів. Вона містить у собі декілька компонент: професійну, зорієнтовану на потреби ринку праці та пов'язану з відтворенням робочої си-

ли; соціальну, завданням якої є задоволення потреб суспільного розвитку; соціально-культурну – спрямовану на задоволення потреб окремого індивіда.

Література

1. Данилишин Б.М., Куценко В.І., Остафійчук Я.В. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства: Монографія. – К.: ЗАТ "Нічлава", 2005. – 328 с.
2. Долишний М.И. Социально-экономические проблемы непроизводственной сферы. – К.: Наук. думка, 1984. – 214 с.
3. Зотов В.Н. Разработка стратегии и тактики маркетинговой деятельности вузов на рынке образовательных услуг и научно-технической продукции: Автореф.... канд. экон. наук. – М.: РЭА им. Г.В. Плеханова, 1997. – 21 с.
4. Євдокимова І.М. Сфера послуг за сучасних умов: аналіз і прогнозування. – К.: НДЕІ, 1995. – 156 с.
5. Мельник А.Ф. Організаційно-економічний механізм розвитку територіального комплексу послуг. – Тернопіль: Збруч, 1997. – 252 с.
6. Сагинова О.В. Маркетинг образовательных услуг// Маркетинг в России и за рубежом. – 1999, № 1(9). – С. 48-59.
7. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора. Пер. с англ. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 720 с.
8. Стрижов А.М. Понятие качества образовательной услуги в условиях рыночных отношений// Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999, № 3. – С. 47-50.
9. Федорищев О.И., Шуметов В.Г. К вопросу о мониторинге системы высшего профессионального образования// Образование и общество. – 2003, № 6. – С. 42-49.

УДК 372.833.02/03

Ст. викл. Е.І. Костишин – Львівська державна
фінансова академія, м. Львів

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Обґрунтовано критерії і рівні економічної культури старшокласників. Розкрито теоретичний зміст поняття "компетенція".

Senior teacher E.I. Kostyshyn – L'viv state financial academy

Ground of structural components of economic culture of senior pupils

Substantiation of the criteria and levels of economic culture of senior forms pupils has been presented in the article. Theoretical content of the notion "competence" has been revealed.

Одним із стратегічних напрямів модернізації системи освіти в Україні у сучасних умовах визнано виховання людини – культури (О. Бондаревська, І. Зязюн, В. Гриньова та ін. вчені). Перехід стагнації ринкової економіки, який вимагає глибоких соціально-економічних змін у державі, висуває перед суспільством важливу педагогічну проблему формування економічної культури молоді, її підготовки до входження в життя за нових соціально-економічних умов, значної перебудови змісту та якості шкільної освіти. На розв'язання поставлених завдань спрямовано широке впровадження в школі предметів економічного змісту, проте, як свідчить аналіз практики, забезпечення учнів необхідними знаннями не вирішує проблеми їх підготовки до адаптації у сучасних динамічних соціально-економічних умовах. Економічні знання більшості випускників шкіл мають винятково теоретизований харак-